

FƏLSƏFƏ

UOT 316.334:7

**ŞƏRQ-QƏRB KONTEKSTİNDƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI
DİALOQ VƏ TOLERANTLIQ****S.H.ƏLİYEVƏ*****Bakı Dövlət Universiteti
sahiba.aliyeva.@list.ru***

Məqalədə Şərq-Qərb kontekstində mədəni, ictimai-siyasi mühitin müqayisəli təhlili, bu sahədə görkəmli alim və tədqiqatçıların elmi əsərləri öz əksini tapmışdır. Məqalədə Şərq-Qərb münasibətlərində yaranmış boşluğu görən və bu ayrı-seçkiliyi nisbətən yumşaltmaq məqsədi daşıyan beynəlxalq əməkdaşlıq, eləcə də bu sahədə ev sahibliyi edən Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin apardığı məqsədyönlü siyasətin təhlili və təbliği öz əksini tapmışdır.

Məqalədə eləcə də Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin yeritdiyi siyasətin tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasətinin uğurlu nəticələri şərh olunur. Belə ki, dünya dövlətləri üçün örnək olacaq bu siyasətin “Azərbaycan modeli” təqdim olunur. Multikulturalizm anlayışının tərkib hissələri və onun bir siyasət kimi fəaliyyət prosesi təhlil olunur.

Açar sözlər: “Azərbaycançılıq” ideologiyası, multikulturalizm, tolerantlıq, irqçilik, ksenofobiya, izolyasionizm, assimliyasıya, apparteid

Qloballaşma-millî sərvətlərin qeyri-şərtsiz olaraq ümumdünya sisteminə qoşulması prosesidir. Elmi-nəzəri ədəbiyyatda qloballaşma iki dəfə inqilabi xarakter almışdır:

1. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində. Bu dövr ərzində dünyanın müxtəlif hissələri bu prosesə daxil olmuşdur. Belə ki, ticarətə, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu əhəmiyyətli xarakter daşıyırdı.

2. Bu dövr 70-ci illərin sonlarını əhatə edir. Bu dövr kompüter əsri adlandırılır. Belə ki, əvvəlki illərə nisbətən bu dövrdə kompüterlərin ümumi sayı iki dəfə artdı. 90-cı illərdən başlayaraq informasiyanın həcmi hər il 60 faiz artmağa başladı.

Yuxarıda sadalananlar qloballaşmanın 1-ci mərhələsini təşkil edir. XXI əsr qloballaşmanın ikinci-müasir mərhələsi adlanır. Bu dövrdə vahid qlobal iqtisadiyyatın yaradılmasında Amerika, Avropa İttifaqı və Şərqi-Qərbi Asiya iştirak edir. XXI əsrdə qloballaşma dünyasında nəinki iqtisadiyyatın, eləcə də etnik-psixoloji xüsusiyyətlərin cəmləşdiyi mədəniyyətlərin dialoqu da bu

kontekstə daxildir.

Mədəniyyətlərarası dialoqun əhəmiyyətliyi və özü-özlüyündə global xarakter daşması kulturoloq alimlərin həmişə diqqətində olmuşdur. Belə ki, Rus alimi S.V.Sokolovun mədəniyyətə və sivilizasiya ilə bağlı sözləri üst-üstə düşür. Mədəniyyət dedikdə: 1) ictimai şüuru; 2) praktik və mənəvi fəaliyyət vərdişlərini; 3) sosial dəyərlər məcmusunu birləşdirir. Beləliklə, cəmiyyət özlüyündə 1) adamları; 2) mədəniyyəti; 3) sosial fəaliyyəti; 4) təbiəti əhatə edir. Burada mədəniyyət dedikdə, insan əli ilə yaradılan ikinci mədəniyyət başa düşülür.

Mədəniyyətlərarası dialoq məsələsinə gəldikdə, sosioloq, Harvard Universiteti Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin rəhbəri Samuel Hantinqtonun nəzəriyyəsinə xatırlamaq lazımdır. O, özünün 1993-cü ildə çap etdirdiyi «Sivilizasiyaların toqquşması» əsərində gələcək müharibələrin iqtisadi-siyasi və s. sahədəki ziddiyyətlər nəticəsində deyil, mədəniyyətlərin toqquşması nəticəsində yarana biləcəyini əsaslandırmağa çalışır. Müəllif bu fikri ilə axıracan qalır və onu əsaslandırmağa çalışır. Hantinqton öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün beş əsas arqument götürür:

1. Əsrlər boyu formalaşan sivilizasion fərqlər bu gün də mövcuddur və gələcəkdə də aradan götürülməyəcək;
2. Sivilizasion özünüdərkini inkişafı sivilizasiyalar arasında fərqlərin dərinləşməsinə aparır;
3. Fundamentalist hərəkatlar formasında «dinlərin dirçəlişi» yaranacaq;
4. Sivilizasiyaların hər birində «öz kökünə qayıtmaq» istəyi yaranacaq;
5. İqtisadi və siyasi xüsusiyyətlərdən fərqli olaraq mədəniyyət amili dəyişikliyə daha az məruz qalır və mədəniyyətlər arasındakı fərqləri götürmək, birləşdirici kompromis variant tapmaq çox müşkül məsələdir.

S.Hantinqtona görə mədəniyyətlərin toqquşması həm mikrosəviyyədə (qruplararası), həm də makrosəviyyədə (fərqli mədəniyyətlərə mənsub dövrlər arasında) mümkündür.

S.Hantinqton qeyd edir ki, gələcəkdə 7-8 sivilizasiya arasındakı böyük qarşıdurma olacaq və o da artan xətlə yüksələcək. Bu mədəniyyətlərin arasında gedən və ayrılan xətlərin kəsişməsidir. Bu fərqləri şişirdən və kəskinləşdirən müxtəlif qrup adamlar mövcuddur və onların da müxtəlif maraqları vardır (7, 90).

Müasir dünyanın geosiyasi kontekstindən danışarkən, birinci növbədə, sivilizasiyalar və mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsir mexanizminə fikir vermək lazımdır. Çünki millətləri bir araya yığan sivilizasiya və mədəniyyətlər öz aralarında orta qəy qəyə malikdirlər. Qərb geosiyasətçiləri gələcək dünya inkişafının əsasən iki konsepsiyasından çıxış edirlər. Onlardan biri – neoatlantik konsepsiya (ən görkəmli nümayəndəsi S.P.Hantinqton) gələcək dünya nizamını müxtəlif sivilizasiyalar (əsasən 8 sivilizasiya - Atlantik, Latın Amerikas, slavyan-provaslav, islam, hind, Çin, Yaponiya, və Afrika) arasında mədəni, ideoloji, dini ziddiyyətlərin güclənməsi fonunda təsəvvür edir. Hantinqtonun fikrincə,

dünya dövlətləri və xalqları arasında başverəcək toqquşmalar və dağıntılar məhz bu sivilizasiyalar arasında baş verən gərginlikdən əmələ gələcəkdir. Qərb dünyasının mədəniyyətini özündə əks etdirən nəzəriyyəçi buraya daxil olan dövlətlərin mədəniyyətlərini tənərxənnüm etməklə məşğuldur. Belə ki, Qərb sivilizasiyası digər xalqların sivilizasiyalarından köklü şəkildə fərqlənir. Müəllif sivilizasiyalar rəqabətində mədəniyyət faktorunun mühüm rol oynadığını əsas gətirərək "sivilizasiyaların toqquşması" nəzəriyyəsində bu yaxınlaşmanın qeyri-mümkün olduğunu söyləmişdir. Düzdür, sonralar, 1996-cı ildə nəşr etdirdiyi "The clash of civilizations and the remaining of the World" kitabında mədəniyyətlər və sivilizasiyaların qismən də olsa yaxınlaşmağın mümkünlüyünü qeyd etsə də, lakin bu yaxınlaşmağın kulminasiya nöqtəsi kimi ABŞ dövlətini götürürdü. Bu baxışlarda humanizmdən çox, millətçilik və irqçilik xarakteri hiss olunmaqdadır (8). Amerikalı geosiyasətçi Frensis Fukuyamanın təklif etdiyi, "mondializm" adlanan ikinci konsepsiyaya görə gələcək dünyanın inkişafı məhz Qərbdən keçir. Qərbin qələbəsi bütün dünya mədəniyyətlərini və sivilizasiyaları öz ağışuna alacaqdır. Bütün xalqların, dövlətlərin dünyabaxışlarının eyniləşməsi çox mürəkkəb və ağırlı prosesdir. Ona görə ki, burada ayrı-ayrı dövlət və xalqların mədəniyyəti və mental baxışlar sistemi özünü göstərməkdədir. Onları isə bir araya yığma məsuliyyəti ev sahibinin öz üzərinə düşür. Dünyanın gələcək inkişafı bu sivilizasiyaların münasibətinin təzahürü kimi çıxış edir. Çünki dünya dövlətləri və xalqlarının əmin-amanlıq, sülh şəraitdə yaşamasının müqəddəm şərti məhz sivilizasiyalararası dialoqdan keçir. Bu suallara cavabı yenə də sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsində, dialoqunda axtarmaq lazımdır. Məsələnin belə qlobal olmasının əsas mahiyyəti isə belədir: Qərb yönümlü mədəniyyət üstüdüürmü, ilk əvvəl Şərq mədəniyyəti, yoxsa Qərb mədəniyyəti yaranmışdır? Bu gün XXI əsrin astanasında superdövlətlərin münaqişə ocağına çevrilən Şərq dövlətlərinin mədəniyyətlərinin itirilmə qorxusu varmı? Şərq dövləti bu mədəniyyətlərarası dialoqa ev sahibliyi edə bilərmikimi suallar geosiyasi məsələnin önünədə duran suallardır. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Şərq-Qərb münasibətlərinin universal şəkildə öyrənilməsi istiqamətində çox az iş görülmüşdür. Tədqiqatlar əsasən ayrı-ayrı şəxsiyyətlər üzrə aparılmışdır. Şərq və Qərb sivilizasiyalarının Azərbaycanın tarixi-mədəni inkişafına təsiri, milli mədəniyyətimizin və tərəkür tərzimizin Şərq və Qərb mədəniyyətləri kontekstində araşdırmaq və onun inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmək də müasir cəmiyyətimizin əsas vəzifələrindən biridir (5).

Tarixən məlum olduğu kimi, elm və mədəniyyət Şərqdə başlayıb, Qərbdə başa çatmışdır. Qərb özünü mədəniyyətin beşiyi hesab edir. Lakin bu gün Yaponiya, Çin, Hindistan, Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin texnoloji modernləşmədə qazandıqları uğurlar göz qabagındadır. Artıq siyasi, iqtisadi, texnogen, mədəni mühitdə Qərbin hegemonluğuna son qoyulur. Adlarını çəkdiyimiz sferalardakı inkişaf nailiyyətləri bütün regeonlara parçalanır. Bu ayrı-seçkiliyə son qoymaq isə tarix boyu çox ağır, taleyüklü bir məsələdir. Ona görə də bəşəri

böhrandan çıxış yolunu birgə araşdırmaq lazımdır. Müasir dünyada mədəniyyətlərəarası münasibətlər ümumbəşəri səylərlə axtarılıb tapılmalıdır.

Bu gün dünyada Qərbin diqtə etdiyi bütün sferalarda inkişafın "eqoist-rasionalist" modeli üstünlük təşkil edir. Bu siyasi baxışların altında güclü-gücsüz məsələsi durduğu üçün inkişaf etmiş Qərb dövləti və ondan geri qalmış Şərq dövlətinin aqibəti və münasibəti durmaqdadır. Bu münasibətlər çərçivəsində ayrı-ayrı xalqların taleyi: milli-etnik məsələlər, milli kimliyin təsdiqi, nəhayət, millətin və dövlətin qalıb-qalmaması məsələsi durur. Bu çətin və məsuliyyətli işin öhdəsindən gəlmək olduqca çətinidir. Belə ki, xalqların milli-mədəni xüsusiyyətlərinin qorunub saxlamaq və bir-birinə inteqrasiya etmək kimi yeni inkişaf paradigması işlənilib hazırlanması vacib idi. Bunun üçün isə yenə sivilizasiyaların və mədəniyyətin dialoqu zəruridir. Elə dialoq ki, bütün bəşəriyyətin, müxtəlif sivilizasiyaların, xalqların vətəndaş, mənəvi-etik, humanitar potensialını hərəkətə gətirə bilsin, müxtəlif mədəniyyətlər arasındakı fərqləri aradan qaldırmağa deyil, onlar arasında balansın yaradılmasına, mədəni ənənələrin inteqrasiyasına və bütövlükdə sülhə və əminamanlığa xidmət etsin. Bu prosesdə bir paradoksalıq ondan ibarətdir ki, Qərb texnogen inkişafa üstünlük verib dünya hegemonluğunu ələ aldığı halda, Şərq isə öz mənəviyyətinə sığınıb milli-mədəni dəyərlərini qorumaqla məşğuldur. Qərb sivilizasiyasının təməlində iqtisadi sistem, Şərq sivilizasiyasının təməlində isə mənəviyyət durur. Digər tərəfdən, Qərb cəmiyyətinin daha mütəşəkkil idarə olunmasının əsasını iqtisadi nailiyyətlər, Şərq düşüncə tərzinin əsasını insanın mənəvi kamilliyi təşkil edir. Qərb sivilizasiya tipinin sosial-mədəni identikliyinə əsasını ictimai münasibətlər tipində insanların yaxşı yaşaması və rifahıdır. Qərb bu yaşam tərzinin əsasını iqtisadiyyatın gücündə görür. Şərq təfəkküründə ənənəçilik çox güclüdür. Hətta bu ənənəçiliyə sadıqlıq bəzən mühafizəkarlıqla nəticələnir. Daim yeniliklərlə üzləşən Qərbdə yaxşı yaşamaq uğrunda mübarizə gedir və insanlar demokratiya, insan azadlıqları uğrunda daim mübarizə aparırlar. Qərb siyasi sivilizasiyasının əsası budur. Lakin tarixən mədəniyyətin beşiyi olan Şərqdə bütün yazılı mənbələrdən məlum olur ki, ədalətli cəmiyyət yaratmaq uğrunda mübarizə bu ölkələrin əsas məqsədi olmuşdur. Bu fərqləri nəzərə alaraq Qərb-Şərq qarşıdurmasını bir az azaltmaq və yumşaltmaq nöqtəyi-nəzərdən bu tərkibdə olan beynəlxalq dialoqların keçirilməsi olduqca zəruridir.

Şərq-Qərb münasibətlərinə elmi rəusdan baxdıqda, Sovet rejimindəki qadagalara baxmayaraq, bu suallara cavab verən görkəmli şərqşünas alim Aidə İmamquliyeva öz tədqiqatlarında yeni müstəvidə araşdırmış, elmin inkişaf konturlarını genişləndirərək Şərq-Qərb münasibətlərinin xarakterini və perspektivlərini təhlil etmişdir. Alimin tədqiqatlarında təkcə Şərqi öyrənməklə deyil, Şərqin öz üsul dəsti-xəttini araşdırmaqla Qərbin texnogen modelinə yiyələnməklə Şərq-Qərb münasibətlərinin zəruriliyini ortaya çıxarmışdır. Bu sahədə geniş tədqiqat işlərinin böyük tərkib hissəsi kimi şərqşünas alimin fundamental yaradıcılığının elmi-fəlsəfi mahiyyətini dərinlən açan akademik Səlahəddin

Xəlilov yazırdı: "Aida xanım öz zəmanəsini qabaqlayaraq Azərbaycan gerçəkliyində Şərq və Qərbin vəhdəti ideyasını ilk dəfə konseptual şəkildə irəli sürmüşdür" (6).

Artıq müasir dövrdə Şərq-Qərb qarşıdurmasının nəzəri əsaslarının praktikada tətbiqinin vaxtı çoxdan çatmışdır. Bu gün XXI əsrin astanasında superdövlətlərin münaqişə ocağına çevrilən Şərq dövlətlərinin mədəniyyətlərinin itirilmə qorxusu varmı? Şərq dövləti bu mədəniyyətlərarası dialoqa ev sahibliyi edə bilirmi - kimi suallar geosiyasi məsələnin önünədə duran suallardır.

Bütün dünyada yenidən aktuallaşmış bu problemi Azərbaycanda Aida İmanquliyevanın qızı, Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva bir daha siyasi gündəliyə daxil etmiş, öz məqsədyönlü fəaliyyəti ilə ölkəmizin bu dialoqda təşəbbüskar və aparıcı tərəf kimi çıxış etməsinə nail olmuşdur. Məhz bu fəaliyyətin nəticəsi olaraq Bakı 2009-cu ildə İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olundu. Tarixən Böyük İpək yolu, ticarət məkanı Azərbaycandan keçdiyi üçün bu böyük ərazi Qərblə Şərqi birləşdirən bir məkana çevrilmişdir. Bu əlverişli şərait Azərbaycana imkan vermişdir ki, böyük iqtisadi, mədəni və siyasi nailiyyətlərə imza atsın. Məhz bu əlverişli şəraitdən istifadə edən Müstəqil Azərbaycan Dövləti Qərblə Şərqi birləşdirən tarixən İpək yolunun bərpası işinin təməlini Bakıda qoydu. O gündən Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəri Şərq-Qərb mövzusunda keçirilən beynəlxalq elmi məclislərə ev sahibliyi missiyasını öz üzərinə götürür.

Yuxarıda sadalanan mədəniyyətlərin birgə ünsiyyəti və araşdırılması dözümlük və birgə əməkdaşlıq nəticəsində əldə olunur. Elmi-fəlsəfi ədəbiyyatda məlum olduğu kimi, **Tolerantlıq** — dini dözümlülük deməkdir. Bu onu xatırladır ki, müxtəlif xalqların inanc və əqidələrə hörmət etmək və dözümlü yanaşmaq tələb edir. Tolerantlıq insan hüquqları və vicdanı ilə bağlı olduğu üçün bu incə məsələlərə hörmətlə yanaşmaq tələb olunur. Tolerantlıq deyəndə, insan azadlığı, demokratiya, söz azadlığı və s. kimi milli hisslərin çulğışdığı bəşəri hisslər durur. Bu terminin altında onun üçün ırqçılıq, ksenofobiya, dini dözümsüzlük, dini ayrı-seçkilik, terror və ekstremizmin qəbul edilməməsi xarakterikdir. Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi: "Tolerantlıq geniş anlayışdır. O, təkəcə dinlərin bir-birinə dözümlülüüyü deyil, həm də bir-birinin adətlərinə, mənəviyyatına dözümlülük, mədəniyyətlərə dözümlülük deməkdir" (1).

Dözümlülük ideyası tarixi çox qədimdir. Bu istilah ilk dəfə XVI- XVII əsrlərdə Avropada meydana gəlmişdir. Din və vicdan ilə bağlı olan bu istilah 1648-ci ildə imzalanmış Vestfal sülhü dini dözümlülüklə bağlı ilk sənəddir. Baxmayaraq ki, bu istilahdan sonra saysız-hesabsız müharibələr olmuşdur. Bu istilah öz yerini tapa bilmədi. Bu fikirlərin tam dolğunluğu yalnız II minilliyin sonunda formalaşmağa başladı.

Dini dözümlülük dedikdə, əzilmiş xalqın dinini, mənəviyyatını məhv etmək deyil, əksinə sülhü qoruyub saxlamaqla qonşu xalqların mədəniyyətinə

və dininə hörmət kimi başa düşülür. Bu ən çox azsaylı xalqların mədəniyyətində təzahür edilir. Həqiqətən də, dinlər arasında dialoqun yaradılması, qarşılıqlı hörmət göstərilməsi müasir cəmiyyətdə demokratik stabilliyin yaradılması üçün çox vacibdir. Bu müqəddəs işin ağırlığını hiss edən ölkə başçısı öz nitq və çıxışlarında xüsusi qeyd edir: “Azərbaycan həm Avropa Şurasının, eyni zamanda, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi multikulturalizmi bir missiya kimi öz üzərinə götürmüşdür. Biz hesab edirik ki, multikulturalizmin müasir dünyada alternativini yoxdur. Multikulturalizmin alternativini yalnız ayrı-seçkilik, irqçilik, ksenofobiya, islamafobiya və antisemitizm ola bilər” (1).

Elmi ədəbiyyatdan məlum olduğu kimi, multikulturalizm cəmiyyətdə təzahür edən çoxnövlü mədəni müxtəlifliyin növlərindən biridir. Bundan başqa, biz multikulturalizmlə əlaqədar olan izolyasionizm (təcrid etmə), assimilyasiya və aparteid kimi digər təzahürləri də qeyd edə bilərik.

1. *İzolyasionizm* siyasətinin məqsədi hər hansı bir ölkəyə gələn xarici miqrantların təxribat törətmək, ixtişaşlara yol vermək, dini ayrı-seçkilik yaratmaq, müxtəlifliyə yol verməyin qarşısını alır. Məsələn, 1901-ci ildə Avstraliyada qəbul olunmuş “İmmiqrasiya haqqında Qanunu” göstərmək olar;

2. *Assimilyasiya* – Bu siyasətin də əsas məqsədi hər hansı bir ölkəyə gələn xarici vətəndaşın müxtəlifliklər yaratmaq haqqında fikirlərinə qarşı çıxır, onları öz mədəniyyətlərində əridir.

3. *Aparteid* – müəyyən qrup adamların assimilyasiyasına mane olmaq məqsədilə onların izolyasionizm (təcridinə) yönəlmiş siyasətdir.

Multikulturalizmin nəzəri əsasını liberalizm, xüsusən də liberalizmin azadlıq, bərabərlik və qarqışlıq kimi dəyərləri təşkil edir. Liberalizmdən fərqli olaraq multikulturalizm fərdlərin deyil, qrupların hüquqlarını ön plana çəkir. Multikultural dəyərlərin məzmununu demokratik dəyərlər təşkil edir. Demokratiya multikultural cəmiyyətin təkamülü üçün əlverişli şərait yaradır. Multikultural cəmiyyət ilk dəfə Qərbi Avropanın və Şimali Amerikanın demokratik ölkələrində tolerantlığın, əxlaqi qaydaların yüksək olduğu münbit bir yedə yaranıb inkişaf etmişdir. Məhz dünya tolerantlıq təcrübəsində Amerika, İsveç, Avstraliya və Kanada modelləri mövcuddur.

Qeyd etmək lazımdır ki, “multikulturalizm” termini siyasi leksikona ilk dəfə 1970-ci ildə – Avstraliyada İmmiqrasiya naziri vəzifəsində çalışmış Al Kresbi tərəfindən daxil edilmişdir. O, anqlo-saksonlarla yeni avstraliyalılar arasındakı nifaqın aradan götürülməsinə çox səy göstərmişdir. 1979-cu ildə hökumət Mədəni Müxtəlifliyin Problemləri üzrə Avstraliya İnstitutunu, 1987-ci ildə isə Multikulturalizm Problemləri Komitəsini yaratdı. Bu, Avstraliya dövlətinin dini ayrı-seçkiliklər üzərindəki böyük qələbəsi idi.

Beləliklə, modellərin müqayisəli təhlili nəticəsində bir neçə ümumiləşdirmə aparmaq istərdim:

1) Pozitiv sosial təzahür forması olan multikulturalizm cəmiyyətdə normal mühitin, vətəndaş həmrəyliyinin, birgəyaşayışın əldə edilməsi, etnik ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasında yardımçısıdır;

- 2) Multikulturalizm alternativini yoxdur;
- 3) Multikultural cəmiyyətin tərkibini demokratiya təşkil edir;
- 4) Dünya tarixi inkişafın gedişində yaranan Amerika, İsveç, Avstraliya və Kanada modellərinə yeni bir tarixi təcrübə multikulturalizmin Azərbaycançılıq modeli əlavə edilir;
- 5) Multikulturalizm kimi milli zəmində nəzəriyyə kimi formalaşan, beynəlxalq təcrübə kimi siyasətə çevrilən bu bəşəri ideyaları siyasətləşdirən və dəstəkləyən məhz dövlətdir.

Etnik-psixoloji məqamdan yararlanaraq, demək olar ki, dözümlülük hər bir ölkənin vətəndaşları tərəfindən yüksək qiymətləndirilirsə, bu böyük bir təcrübənin humanist nəticəsidir. Lakin əksinə olarsa, bu böyük müvəffəqiyyətsizliyin nəticəsi hesab olunur. Təcrübəyə əsaslanmaqla bu istilahın qəbul edilməsinin doğru olub-olmamağı tam sübuta yetirilir. Bütün bunlar göstərir ki, dözümlü davranış normal, inkişaf edən, vətəndaş cəmiyyətinin mövcud olduğu cəmiyyətlərdə tətbiq olunan bir istilahdır, nailiyyətdir, dözümlülük münasibəti də onun açarındır. Əslində istər dözümsüzlük, istərsə də dözümlülük tətbiq olunan dövlətin və cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinin hansı dərəcədə olduğunu göstərir. 1995-ci il noyabrın 16-da keçirilmiş UNESKO Baş Konfransının 28-ci sessiyasında Tolerantlıq prinsiplərinə dair bəyannamə qəbul olundu. Bu bəyannamədə vurğulanır ki, "dözümlülük, ilk növbədə insan azadlıqları və universal hüquqların etirafı əsasında formalaşan fəal münasibətdir", bununla yanaşı "dözümlülük, insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq aktlarında müəyyən olunmuş normaları iddia edən, həqiqətin mütləqləşdirilməsindən və ehkamçılıqdan imtina edən bir anlayışdır".

Məhz tolerantlıq və multikultural dəyərlərin qorunub saxlanıldığı Azərbaycan Respublikası tarixin sınıanmış təcrübəsinə böyük hörmətlə yanaşmış və özünün Şərq modelini qoymaqla bütün dünyaya ev sahibliyi etmişdir. Bu işə çox çətin və ağır, taleyüklü bir məsələdir. Bu da təbiidir. Belə ki, cəmiyyətimizdə bütün din sahibləri, müxtəlif mədəniyyətlərə sahib insanlar rahat şəkildə yaşayır, onların dininə, mədəniyyətlərinə hörmət edilir və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı kimi azad, fəal inkişaf edib fəaliyyət göstərilir.

Hamıya məlum olduğu kimi, ölkəmizdə tarixi ənənəyə söykənən və uzun əsrlik tolerantlıq mühiti formalaşmışdır. Bu öz təsdiqini burada yaşayan xalqların uzun illik yaşam tərzində büruzə verir. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycanda yaşayan hər bir xalqın nümayəndəsi özünü azad və fəxrli hiss edir, müxtəlif sahələrdə çalışır və fəaliyyət göstərilir. Xalqımız qonaqpərvər, sülhsevər və humanist olduğu üçün respublikamızda yaşayan digər xalqlar özlərini yad, özgələşmiş kimi hesab etmirlər. Başqa xalqların, dinlərin nümayəndələri Azərbaycanı öz vətəni hesab etməsəydi və burada özünü azad, sərbəst hiss etməsəydi, respublikamızın müdafiəsinə qalxmaz, vətənpərvərlik nümunələri göstərməzdilər.

Azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmiş, milli identikliyin qorunub saxlanılmasına xidmət edən multikul-

turalizm Azərbaycanda çox uğurla aparılır. Humanist nəzəriyyəyə söykənən, daha sonralar isə ideologiyaya çevrilən multikulturalizm tolerantlığın təcəssümüdür. Məhz bu siyasət dövlətin aparıcı xətti olması, heç bir demokratik dövlətdən, vətəndaş cəmiyyətindən danışmağa dəyməz. İntegrativ proses olan multikulturalizm bir siyasət kimi öz mahiyyəti baxımından tolerantlıqla da sıx bağlıdır. O, müxtəlif mədəniyyətlərin paralel şəkildə yaşamasını qəbul edən, mədəniyyətlərin və dinlərin toqquşmasına xidmət etməyən tolerant cəmiyyətin başlıca xüsusiyyətlərindən biridir. Tolerant cəmiyyətdə multikulturalizm mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, xalqları birləşdirən mədəniyyətin formalaşmasına səbəb olur. Multikulturalizm bir siyasətdir. O, insanlara hörmətlə yanaşır. Dinindən, irqindən asılı olmayaraq onu öz ölkəsinin vətəndaşı kimi haqqlarını qoruyur, bütövlükdə isə beynəlxalq sülhün təminatçısı kimi çıxış edir. Multikultural cəmiyyətdə hər bir vətəndaş öz mədəniyyətini, dilini, ənənəsini, etnik və dini dəyərlərini inkişaf etdirmək, ana dilində məktəb açmaq, qəzet və jurnal dərc etdirmək sahələrində bərabər hüquqlara malikdir. Demokratiyanın təməl daşı olan tolerantlıq və multikulturalizm, eyni zamanda, vicdan azadlığının təmin edilməsi və qanunun aliliyi deməkdir. Qanunun aliliyi isə demokratiyanın əsas göstəricilərindəndir. Çünki multikulturalizmin olması cəmiyyətdə bərabərliyin, demokratiyanın, tərəqqinin, sosial rifahın, başqa sözlə, ədalətin bərqərarı deməkdir. Multikulturalizm haqqında dialoqların təşkil edib müxtəlif dövlətlərin xalqlarının bir araya yığılması isə dünyada ədalətə və sülhə çağırışdır.

Bu gün Azərbaycan tolerant dövlət kimi formalaşmış və bütün dünyaya bir humanist nəzəriyyənin təbliğ edən Azərbaycan modelini tətbiq edir. Müasir Azərbaycanın banisi Ulu öndər Heydər Əliyev hakimiyyəti dövründə multikultural dəyərlər “Azərbaycançılıq” ideologiyasının böyük bir tərkib hissəsinə çevrilmişdi. “Bu dahi şəxsiyyətin uzaqgörənliyi nəticəsində bu milli və bəşəri dəyərlər yeni müstəviyə keçdi və ideologiyanın ayrılmaz qolu oldu. Bu gün Azərbaycan multikulturalizm siyasəti və bu sahədəki uğurları ilə dünyanın bir çox ölkələrinə, o cümlədən tarixən zəngin təcrübəsi ilə tanınan Qərblərə nümunədir. Qətiyyətlə demək olar ki, Azərbaycan multikulturalizmi ölkəmizin siyasi simasının əsas cizgilərindən birinə çevrilib. Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi məhz bunu istəyirdi” (3).

Hal-hazırda Ulu Öndərin siyasəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Bu gün dünya Azərbaycanı tolerantlıq nümunəsinin qarantı kimi tanıyır. Ölkəmizdə mövcud olan yüksək multikultural dəyərlər, tolerantlıq, bütün dünyəvi dinlərin sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərməsi Azərbaycanın xarici imicini formalaşdırır və eyni zamanda bir vizit kart rolunu oynayır. Sadalanan bu nailiyyətlər Prezident İlham Əliyevin uğurlu siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, xalqa dinindən, dilindən asılı olmayaraq Azərbaycan vətəndaşına olan hörmətdən irəli gəlir. Məhz bu sahədə dövlət tərəfindən həyata keçirilən çıxışlar, toplantılar, beynəlxalq konfranslar bu siyasətin uğurla həyata keçirilməsinə əsaslanır.

Məlumdur ki, dünyada 5000-ə qədər xalq, millət və etnik qrup yaşayır.

Bu say qədər də mədəniyyət, mentalitet, həyat təzi vardır. Hamıya, hər kəsə örnək olabiləcək bir nümunə olan Azərbaycan dövlətinin ardıcıl siyasəti məhz tolerantlıq və multikulturalizm sahədə atılan uğulu addımlardır. Azərbaycan Respublikası millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə yaradılmış dövlət müşavirlik institutu, həmçinin Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi bu sahənin dövlət siyasətinin tərkib hissəsinin olması da bunu sübut edir. Humanist dövlət kimi dünya birlikləri tərəfindən tanınan Azərbaycan bu siyasətin aparıcı sütunudur. Bu dəyərləri yüksək qiymətləndirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycanda multikulturalizmlə bağlı fikirləri bunu deməyə əsas verir: “Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir. Qeyd etməliyəm ki, artıq tarixi keçmişimiz də bunu diktə edir. Eyni zamanda multikulturalizm Azərbaycanda həyat təzidir. Biz gündəlik həyatımızda bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk. Bu prinsiplər cəmiyyətin mütləq əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir, müdafiə edilir” (1).

Multikulturalizm siyasəti özlüyündə geniş bir siyasətdir. Multikulturalizmin geniş təbliği Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyəti ilə bağlı olaraq onun apardığı siyasətin tərkib hissəsi kimi diaspora fəaliyyətinin inkişafına yeni mərhələ açdı. Belə ki, Prezident İlham Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə həmin ilin martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə yeni nəfəs verməklə ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi yadda qalmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qurulan diasporçuluq fəaliyyəti davamı olaraq yüksək mütəşəkkillik və ruh yüksəkliyi ilə başa çatan qurultayda Azərbaycan diasporunun fəaliyyət konsepsiyası hazırlanmışdır.

Bu gün Azərbaycan diasporunun dünya təcrübəsindəki diasporçuluq fəaliyyətindən kəskin fərqi bütün dünyaya paylanmış azərbaycanlıları bir araya yığmaq və onları “Azərbaycançılıq” prinsipləri ilə maarifləndirməkdir. Bu fəaliyyət isə ömürlükdür. Nə qədər Azərbaycan var, onun müdrik rəhbərinin ərməgan etdiyi və xalqına əmanət qoyub getdiyi bir konsepsiya- Müstəqil Azərbaycanın dövlət ideologiyası vardır və daim yaşayacaqdır.

Hamıya yaxşı məlumdur ki, qloballaşan dünyada mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq problemi ilə bağlı 2014-cü il sentyabrın 26-da BMT Baş Məclisinin 69-cu sessiyasında Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun 2016-cı ildə Bakıda keçirilməsi barədə qərar qəbul edildi. 2016-cı ildə Prezident İlham Əliyev Forumun Bakı şəhərində keçirilməsi ilə bağlı Təşkilat Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzaladı. Məhz həmin il, yəni 2016-cı il Bakıda “multikulturalizm ili” qeyd olundu.

“Multikulturalizm hamı tərəfindən tanınan, müxtəlif mədəniyyətlərə tolerant münasibətə əsaslanan dinc yanaşı yaşama prinsipidir. Multikulturalizmin xarakterik xüsusiyyəti tolerantlıq, dözümlülükdür. Ölkəmiz isə tolerantlığın məkanıdır. “Azərbaycan xalqı özlüyündə, təbiətinə görə, öz xarakterinə görə yüksək tolerantlıq hissənə malikdir, Azərbaycan milliyyətindən və dinindən asılı olmayaraq müxtəlif xalqların nümayəndələrinin doğma vətənidir” deyən

Heydər Əliyevin bu irsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Belə bir dövəmdə Prezident İlham Əliyevin "Ölkəmizdə multikulturalizm artıq alternativli olmayan həyat tərzinə çevrilib" fikri multikultural dəyərlərə hörmət edən Azərbaycanın dünya dövlətləri üçün bir örnək və nümunəsinin sübutudur. Azərbaycan mədəniyyətlərin dialoqunun inkişafına, mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanması və sivilizasiyalar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinə hər zaman öz töhfələrini verən Azərbaycan nəinki regionda, eləcə də bütün dünya üçün örnəkdir.

Sosiallaşan cəmiyyətdə ölkəmizdəki mövcud multikulturalizmin hamı üçün örnək olabiləcəyini xüsusi qeyd edən, qiymətləndirən Moskva və bütün Rusiyanın patriarı II Aleksandr hələ 2001-ci ildə Bakıda Heydər Əliyevə müqəddəs Moskva knyazı Daniel ordenini təqdim edərkən demişdi: "Ölkəmizdəki tolerantlıq və dini dözümlülük başqa dövlətlər üçün nümunədir" (2). Roma Papası mərhum II İohann Pavelin xristianlığın katolik məzhəbinə etiqad edən ölkələrin israrlı dəvətlərinə rəğmən, məzhəbələsinin cəmi 0,5 faizini katoliklərin təşkil etdiyi Azərbaycana səfər etməsi isə azsaylı millət və onların etiqad etdiyi dinlərə də xoş münasibətin dönməzliyindən xəbər verir. İlk islam ölkəsi kimi Azərbaycanın Vatikanla təmsil edilməsi məhz Azərbaycanın böyük beynəlxalq nüfuzunu artırır, multikultural dəyərlərə qiymət verən Azərbaycanı dünya birliklərinə tanıdır. İSESCO-nun baş direktoru Əbdüləziz bin Osman isə Bakının İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı elan olunması ilə əlaqədar deyib: "İSESCO bütün dünyaya çatdırılmalıdır ki, siz necə də qədim və zəngin mədəniyyətə sahibsiniz. Ölkəmizlə əməkdaşlıq sahəsində imzalanmış sənədlərin həyata keçirilməsi üçün biz öz tərəfimizdən hər tələbi yerinə yetirəcəyik və bu əməkdaşlıq digər üzv dövlətlər üçün nümunə olacaqdır" (4). Bütün bu deyilənlər Azərbaycan Respublikası və onun dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasətin nəticəsi kimi qiymətləndirilən və dəyərləndirilən fikirlərdir.

Azərbaycanın qazandığı uğurlar, dünya tolerantlıq təcrübəsinin yeni mərhələsinin Azərbaycan modeli İlham Əliyev tərəfinən BMT kürsüsündən elan edilib. Bu modelin onun əksər xarici ölkə başçıları, din xadimləri, siyasətçiləri, alimləri tərəfindən qəbul edilməsi ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunu daha da artırır. Dini-etnik faciələrlə, irqi ayrı-seçkiliklərlə, özünün şovinist baxışları ilə seçilən Qərbi mütəxəssisləri etiraf edirlər ki, dünyada tolerantlıq yoxdur, bu sadəcə olaraq bir fərziyyədir. Lakin Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin çıxışları və bir real təcrübə olaraq hamının Azərbaycana dəvət etməsi 2012-ci il Londonda "Avropa multikulturalizminin perspektivləri: dinlərarası dialoq və dini tolerantlığın Azərbaycan modeli" mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda çıxışları, Azərbaycan modeli haqqında səslənən fikirləri bir daha təsdiq edir və hamını heyvətləndirir. İndi dünya birlikləri Azərbaycanı Qərblə Şərqlə qovuşduğunda yerləşən, sivilizasiyalararası münasibətlərin formalaşmasında böyük rol malik ölkə adlandırılırlar.

Bu gün Dövlət başçısının məqsədyönlü siyasəti nəticəsində Azərbaycan özünün multikulturalizm modelini dünyaya təqdim edir. 2014-cü il fevral ayı-

nın 28-də yeni təsisat – Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirinin təsis olunmuş, Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə 2014-cü il may ayının 15-də isə hələlik dünyada yeganə olan Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmışdır. Bu istiqamətdə Azərbaycan ölkədə multikulturalizm mühitinin qorunması məqsədilə bir sıra nüfuzlu beynəlxalq qurumlarla – BMT, ATƏT, İƏT və Avropa ittifaqı ilə əməkdaşlığı daha da genişləndirməkdədir.

Bir məsələni də xatırlatmaq yerinə düşər. 2008-ci ilin dekabr ayında dünyanın 48 ölkəsinin, o cümlədən 10 islam dövlətinin, 8 beynəlxalq təşkilatın, bir sıra beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin iştirak etdiyi Bakıda Avropa və ona qonşu regionların mədəniyyət nazirlərinin konfransı keçirilmişdir. Azərbaycan tərəfinin təşəbbüsü ilə ilk dəfə olaraq, “Mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqinə dair Bakı Bəyannaməsi” qəbul edilmiş, sivilizasiyalar arasında dialoqun əldə olunması və inkişafına yönəldilən “Bakı prosesi”nin təməli qoyulmuşdur. 2015-ci il yanvar ayının 30-da isə Nyu-Yorkda–BMT mənzil-qərargahında “Bakı prosesi” və 3-cü Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun təqdimat mərasimi keçirilmişdir. “Tarixi hadisə” adlandırılan həmin mərasimdə “Bakı prosesi”nin və forumun mühüm missiyası – dünyada sülh və əməkdaşlığın qorunması, qarşılıqlı faydalı dialoqun yaradılması prinsiplərinə xidmət edəcək Azərbaycanın bu sahədə ev sahibliyi etməsidir. Multikulturalizm siyasətinin uğurla həyata keçirildiyini görən cənab Prezident çıxışların birində bunları söyləmişdir: “Bəzi ölkələrdə, ümumiyyətlə, yüksək səviyyədə bəyan edirlər ki, multikulturalizm siyasəti fiaskoya uğrayıb. Bu, çox təhlükəli meyildir. Düşünürəm ki, Azərbaycanın nümunəsi bunun tam əksini göstərir. Onu göstərir ki, öz mədəniyyətinə, tarixinə bağlı olmaqla bərabər, eyni zamanda, başqa xalqların və dinlərin nümayəndələrinin mədəniyyətinə də hörmətlə yanaşmaq olar. Təsədüfi deyil ki, Bakı bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın özünəməxsus mərkəzinə çevrilib. Bu yaxınlarda bizdə Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılıb, müxtəlif tədbirlər, beynəlxalq forumlar keçirilir. Əlbəttə, Azərbaycan çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkə kimi belə bir nümunə göstərir ki, sosial sifariş və dövlətin düzgün siyasəti olanda bütün bu məsələləri bacarıqla həll etmək mümkündür” (1).

Bu gün multikulturalizm siyasəti xalqımızın gündəlik rastlaşdığı həyat tərzidir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin xalqımızın həyat tərzinə çevrilməsini haqlı olaraq mühüm üstünlük hesab edir: “Azərbaycanda hökm sürən ab-hava, dinlərarası, millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm dəyərləri - bunlar bizim üçün həyat tərzidir. Ancaq əgər biz bəzi başqa ölkələrə nəzər yetirsək görürük ki, bu, heç də hər yerdə belə deyil. Əksinə, milli, dini zəmində qarşıdurmalar, müharibələr, toqquşmalar baş verir, məzhəb zəminində qan tökülür.” Azərbaycan ərazisindəki sabitliyin təzahürü kimi xarici ölkə vətəndaşlarının Azərbaycana gəlməsi bu ölkə haqqında böyük təəssüratlar yaratdı. Belə ki, 2016-cı ilin 30 oktyabr-04 noyabr tarixlərində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin “Azərbaycan multikul-

turalizminə səyahət” layihəsi çərçivəsində ölkəmizdə səfərdə olan ABŞ-ın Kaliforniya ştatında yerləşən Sinay məbədinin üzvlərindən ibarət 50 nəfərlik heyətin rəhbəri ravvin David Volpe Amerikada çıxan “Time” jurnalında dərc etdirdiyi “Azərbaycan Yaxın Şərqdə tolerantlıq vadisidir” adlı məqaləsində Azərbaycandakı multikulturalizm və tolerantlıq mühiti haqqında bunları yazır: “Bir həftə öncə Qüds şəhərində bir İsrail diplomatı bizimlə görüşdə bu sözləri demişdi ki, mən İsveçdə başımda kipa ilə gəzməyə ehtiyat edirəm, amma Azərbaycanda yox. Azərbaycanda heç kəs buna görə sənə problem yaratmayacaqdır. Mən bunu təsdiq edə bilərəm. Bakı küçələrində bir həftəyə yaxın kipa ilə gəzdim, nəzakət və mehribanlıqdan başqa bir qarşılıq görmədim. Bu, dünyada çox az rast gəlinən qeyri-adi bir nailiyyətdir. Azərbaycan başqa dini ənənələrin intişarını ehtiva edən iftixarlı və qədim tarixə malik bir ölkədir”. Yael Lerman Mazar adlı başqa bir əcnəbi qonağımız isə “The Jerusalem Post” qəzetində dərc olunan “Azərbaycan İsrailə olan ümidimi necə bərpa etdi?” adlı məqaləsində aşağıdakıları qeyd edir: “Azərbaycana, ayaq basana qədər qədim tarixə malik olan bu xalq və bu gənc dövlət barədə heç nə bilmirdik. Bir həftə sonra isə biz Azərbaycanı, bu məğrur ölkəni, onun səxavətli hökumətini və gözəl insanlarını böyük məhəbbət hissi ilə tərk etdik. Azərbaycana gəldikdən sonra dünyanın başqa heç bir yerində rastlaşmadığımız çoxlu faktların şahidi olduq. Birincisi, Azərbaycan müsəlman və demokratik ölkədir. İkincisi, Azərbaycanda heç vaxt talanlar törədilməyib. Burada antisemitizm sadəcə olaraq mövcud deyil. Dini icmaların rəhbərləri insanları zorakılığa çağırır. Yerli əhali ölkədəki plüralizm və mövcud etnik müxtəlifliklə fəxr edir”.

Beləliklə, yüksək mənəvi dəyərlər nümayiş etdirən Azərbaycan Dövləti hamıya örnək ola bilən multikultural dəyərləri nümayiş etdirir.

Qloballaşma şəraitində multikulturalizmin aktuallığı müasir dövrdə milli-etnik zəmində baş verən qarşıdurma proseslərində çox vacib və əhəmiyyətli bir işdir. Bu işin əhəmiyyətliyi onun siyasiləşdirilməsi və hüquqi müstəvidə dəyərləndirilməsini tələb edir. Milli-etnik müstəvidə baş verən məsələlər, milli identiklik, xalqların öz hüquq və müqəddəratlarının qorunması, vətəndaş cəmiyyətinin yaranması və qarşıda duran məsələlər və ümumilikdə götürdükdə bir dövlətin tərkibində azad və suveren yaşamaq məsələləri çox ağır və məsuliyyətli bir işdir. Bu məsuliyyəti dərk edən və Ulu Öndər Heydər Əliyevin “Azərbaycançılıq” konsepsiyasının bir tərkib hissəsi olan azsaylı xalqların azad yaşamaq haqqındakı hüquqlarının müdafiəçisi olan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev dünya siyasətinə, eləcə də mədəniyyətinə bir töhfə vermiş “Mədəniyyətlər arası dialoq” beynəlxalq forumlarının vaxtında keçirilməsinin mümkünlüyünü qeyd edirdi. Çünki real şərait bunu tələb edir. Bir tərəfdən yeni müstəqil dövlətin daxilindəki sabitliyi qoruyub saxlamaq, eləcə də Qafqazda, gərgin geosiyasi regeonda nüfuz sahibi olmaq, 20% torpaqları işğal olunan Azərbaycanın haqq səsinə və eləcə də bu ölkədə gedən quruculuq işlərini dünyaya bir nümunə kimi göstərməyin vaxtı çatmışdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən Azərbaycan bu sahədə ev sahibliyi kimi ağır, çətin, məsuliyyət

yətli, lakin şərəfli işi öz öhdəsinə götürmüşdür. Böyük mədəniyyət nümunəsini nümayiş etdirən Azərbaycan Dövləti özünün bu vaxtadək keçirilən VI Beynəlxalq Mədəniyyətlərarası dialoqlarında, eləcə də İkinci Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunda Azərbaycanın Birinci xanımı, YUNESKO və İSESKO-nun Xoşməramlı Səfiri xanım Mehriban Əliyeva məhz qlobal səviyyədə dialoq kimi başa düşülən, müasir dünyada zəruriliyi kəskin duyulan qlobal etikanın əhəmiyyətini vurğulamışdır. "Qlobal etika" anlayışının müasir dövr üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır."Qlobal etika" deyəndə bu toplantıya yığılan müxtəlif cəmiyyətlərin aktiv üzvlərinin, eləcə də elm və mədəniyyət xadimlərinin bir araya yığılması üçün mədəni mühitin, dialoqa girməsi üçün yaranacaq etik norma və şəraitin qorunub saxlanacağı məkan nəzərdə tutulur.

Həmişə məlumdur ki, Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərin həm də ölkədə mədəni mühitin formalaşdırın böyük məkandır. Bu tədbirlərin əhəmiyyətini düzgün qiymətləndirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev hələ 2013-cü ilin oktyabr ayında Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılışında demişdir ki, əgər biz, dünyada sivilizasiyaların əməkdaşlığını, dialoqunu gücləndirmək istəyiriksə, onda biz bütün imkanlardan istifadə etməliyik. "Bütün imkanlar" dedikdə, bu ifadə alimlərin, ictimai elm nümayəndələrinin və əlbəttə, filosofların söylərini ehtiva etməsini nəzərdə tutur. Əlbəttə, təşəbbüskarı Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin özünün olduğu Forum yalnız müxtəlif mədəniyyət və elm sahələrin nümayəndələrinin arasında deyil, həm də alimlər arasında dialoq üçün məkan yaradır.

Onu da vurğulamaq vacibdir ki, Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun "Multikulturalizm" bölməsində "Azərbaycançılıq" ideologiyasının və onun böyük bir tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasətinin təbliğində "Fəlsəfə" bölməsinə geniş yer verməsi və belə yüksək diqqət yetirilməsi ənənəvi olmuşdur və əvvəlki forumların hər birində müzakirəyə çıxarılan məsələlər, tanınmış filosofların iştirakı və onların bu məsələləri digər ictimai fənlərin nümayəndələri ilə birlikdə müzakirə obyektinə etmişdilər. Filosoflar metodologiyasının əhəmiyyətini xüsusi vurğulaşmış, ictimai təcrübə sahəsində nələrin tədqiq edilməli olduğunu adekvat izah edə bilməyəndə, metodologiyanın axtarışları ilə sosioloq, hüquqşünas, mədəniyyətşünas və başqalarını cəlb etməyə məcburdular. Bu geniş əlaqələr prizmasında elm adamlarının geniş müzakirəsi və dialoqa girmək mədəniyyəti üzə çıxır.

Məlumdur ki, multikulturalizm mövzusunun geniş izahı böyük təcrübənin davamı kimi qəbul olunmalıdır. Belə ki, bu yanaşma uğurlu dünya multikultural dəyərlərin nəticələrinə baxmağı məcbur edir. Eləcə də "Multikulturalizmin Azərbaycan variantı" dedikdə, bu ərazidə yaşayan azsaylı xalqların etnik mənsubiyyəti, adət-ənənələri, milli xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Əslində, mədəniyyətlərin dialoqu fəlsəfənin multikulturalizm dünyasına "giriş"idir. Məlumdur ki, fəlsəfə həmişə dünyagörüşü forması olmaqla özündə humanist ideyaları əks etdirməklə öz əxlaqi-dəyişdirici funksiyası ilə sıx bağlıdır. Məhz fəlsəfənin tərkib hissəsi olan mədəniyyət də bu xeyirxahlıq missiyasını yerinə yetirir.

Məkan və zaman kateqoriyalarını nəzərə almaqla multikultural dəyərlərin keyfiyyət göstəricilərinə diqqət yetirmək, mədəniyyətin metafizik əsasları haqqında düşünmək lazımdır.

Yuxarıda deyilənlərdən bir daha aydın olur ki, dövlətçilik ənənələrinin mövcud olduğu, vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdiyi bir ölkədə - Müstəqil Azərbaycan Dövlətində, multikulturalizm nəzəriyyəsi və siyasətinin lazım olduğu bir şəraitdə Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu, onun "Multikulturalizm" bölməsi, "Mədəniyyətlərin Dialoqu" Forumu olduqca yüksək əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, böyük Dövlətçilik ənənələrinə və təcrübəsinə əsaslanan bu nəzəriyyənin nəzəri şərhə çox böyük ehtiyacı vardır. Bu missiyanı isə biz filosoflar tədqiq etməli, araşdırdığımız elmi-tədqiqat işlərimizin aparıcı istiqamətlərindən birinə çevirməliyik.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2015-ci il mayın 18-də Bakıda keçirilən II Ümumdünya Mədəniyyətərarası dialoq Forumun açılışındakı nitqi.
2. Heydər Əliyevin çıxışı. "Dinin ən birinci məqsədi insanlar arasında sülh yaratmaqdır." Respublika-news.az.2001.
3. Müasir dövrdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi və mənəvi inkişafın harmoniyası: 2014. IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu ərəfəsində. Red. Kamal Abdullayev. B.: Mütərcim, 2015, 74 s.
4. Əbdüləziz bin Osmanın BDU-da çıxışı. B., 22 dek. Göyçək Mahmudlu, Azərtac.
5. Xəlilov S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: Adiloğlu, 2009, 258 s.
6. Xəlilov S. Şərq ruhunun Qərb həyatı. Aida İmanquliyeva yaradıcılıq axtarışlarının izi ilə. Bakı: Şərq-Qərb, 2009.
7. С.Нанхингтон. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2003, с.90.
8. Samuel P. Хантингтон. The Clash of Civilizations and the RemarkinqWorld Order. Semon and Schuster. N. K., 1996, 367 p.

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ И ТОЛЕРАНТНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ВОСТОК-ЗАПАД

С.Г.АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена сравнительному анализу культурной и социально-политической среды в контексте Восток-Запад и анализу научных работ выдающихся ученых и исследователей в данной области, а также международному сотрудничеству, которое усматривается разрыв в отношениях Восток-Запад и относительно смягчает эту дискриминацию. В статье также характеризуются успешные результаты политики мультикультурализма, проводимой суверенным азербайджанским государством. Таким образом, в статье представлена азербайджанская модель, которая будет служить примером для государств мира, проанализированы компоненты концепции мультикультурализма и процесса его действия как политики.

Ключевые слова: идеология "азербайджанства", мультикультурализм, толерантность, расизм, ксенофобия, изоляционизм, ассимиляция, апартеид

INTERCULTURAL DIALOGUE AND TOLERANCE IN THE EAST-WEST CONTEXT

S.H.ALIYEVA

SUMMARY

Paper reflects the international cooperation, which sees the gap in East-West relations and aims to alleviate this discrimination as well as the analysis and promotion of the purposeful policy pursued by the Independent Azerbaijan State, which hosts this area. The paper also demonstrates the successful results of the multiculturalism policy, which is part of the policy carried out by the independent Azerbaijan State. Thus, the "Azerbaijan model" of this policy are implementing which will be an example for the world states. The components of the concept of multiculturalism and its process as a policy are analyzed.

Key words: "Azerbaijanism" ideology, multiculturalism, tolerance, racism, xenophobia, isolationism, assimilation, apartheid